

Jan Duns Scotus

KVESTIE K ARISTOTELOVĚ METAFYZICE KNIHA VII

KVESTIE 19: *Je pojem rodu odlišný od pojmu difference?*

[Část I.B: *Argumenty pro kladnou odpověď*]

[**Artikulus 2:** *Pojem rodu je odlišný od pojmu difference.*]

Za druhé je třeba nahlédnout, že pojem rodu je odlišný od pojmu difference, jak se ukáže v následující kvestii, a to do té míry, že rod a difference jsou veskrze různé (*primo diversa*). Z toho plyne, že je odlišný od pojmu druhu jako část od celku, neboť druh esenciálně obsahuje pojem difference a rodu.

[**Artikulus 3:** *Co se vymezeně pojímá pojmem rodu a difference?*]

Za třetí: Co se vymezeně pojímá pojmem rodu a difference?

Je třeba vědět, co říká Aristotelés v předchozí kapitole 7. knihy: „*Jako se má pojem k věci, tak se mají části pojmu k částem věcí*“. Dále, podle 3. kapitoly 8. knihy „*termín je prodloužený pojem*“ a „*vyjadřuje ‚co‘, a ‚jaký‘ [je jeho předmět]*“. Druh však má pouze dvě prvotní esenciální části, a sice poslední akt, který druh činí tím, čím je, a tomuto poslednímu aktu odpovídající potenci (ať už tato potenci obsahuje jakýkoliv počet částí, a to ať už uspořádaných reálně od přirozenosti nebo jinak – o tom níže ve čtvrtém artikulu). Poslední difference, tj. specifická difference, ta, od níž pochází jednota věci a definice, o sobě ve svém vlastním pojmu obsahuje právě poslední akt věci, který je úplnou příčinou její jednoty, a nejbližší vyšší rod o sobě obsahuje právě příslušnou potenci tohoto aktu.

[**Artikulus 4:** *Co ve skutečnosti odpovídá těmto pojům?*]

Za čtvrté je třeba nahlédnout, co těmto pojům odpovídá ve skutečnosti.

[**a) Mínění Jindřicha z Gentu**]

Někteří říkají, že ve skutečnosti stačí intencionální distinkce (*differentia intentionis*), která ve věci samé neznamená žádnou aktuální rozlišenost ani složenost, nýbrž pouze potenciální: takže věc je sama o sobě schopna způsobit v rozumu různé pojmy, a ona distinkce existuje aktuálně pouze v pojímajícím rozumu. Nepostačí však distinkce pomyslná (*differentia rationis*), o níž se jedná v případech, kdy je věc schopna způsobit v rozumu pouze jediný pojem, který nicméně může být pojímán různými způsoby pojímání (*modi concipiendi*).

[**b) Argumenty proti mínění Jindřicha z Gentu.**]

V souladu s tímto míněním připouštíme, že pomyslná distinkce nepostačuje k rozlišení rodu a difference, jak jsme již dokazovali proti prvnímu mínění [tvrdícímu, že se rod a difference neliší].

Že však nestačí ani intencionální distinkce, to se dokazuje následovně: Když se pojímá rod, buď se intencionálním obrazem pojímá něco z věci samé, nebo ne; a totéž platí o difference. Pokud ne, pak se tyto pojmy zdají být fiktivními, nikoliv reálnými, a říci „vypovídají se přece o druhu *in quid*“ nestačí. Pokud se něco pojímá, pak buď totéž, ale pak by šlo o tytéž pojmy, nebo nikoliv totéž, a pak bude ve věci samé nějaké rozlišení, které předchází rozlišení pojmů.

Oponenti odpovědí, že se pojímá něco z věci samé, a to oběma pojmy totéž, z toho nicméně nevyplývá, že jde o tentýž pojem, neboť tatáž věc je schopna způsobit různé pojmy.

Proti tomu: jedna věc je schopna utvořit jeden, sobě adekvátní pojem, protože jinak by nebyla něčím jedním poznatelným, neboť by nebyla poznatelná jediným aktem poznání. Když však věc vytvoří onen sobě adekvátní pojem, zdá se, že již vymezila rozum natolik, nakolik byla schopna.

Nebo pokud řekneš, že kvůli své dokonalosti je schopna kromě sobě adekvátního pojmu rozum vymezit i k pojům neadekvátním, v jakém pořadí je vymezí k těmto pojům a k pojmu adekvátnímu? Způsobí něco nejprve poznání vlastní, nebo konfúzní? A ať způsobí dříve kterékoliv, ne-li pouze dříve co do přirozenosti, ale také co do času, zdá se, že již nic dalšího nezpůsobí, neboť přirozený činitel způsobí ihned to, co může, je-li dán trpný předmět.

Ať se to má s touto věcí jakkoliv, zdá se, že první argument platí. Neboť když druh působí dva pojmy, totiž rodu a difference, nejen že působí v rozumu dva numericky odlišné akty, ale působí i dva poznatky (aktuální nebo habituální), které mají různé vlastní předměty, a to tak odlišné, jako by byly dvěma různými vnějšími věcmi. Ptám se tedy, zda těmito poznatky rozum poznává něco skutečného tak, že to pojme jako předmět? Pokud nic, je to fikce. Pokud totéž, je i předmět v rozumu tentýž – leda bys řekl, že jedna vnější věc působí formálně v rozumu dva předměty, a pak by se zdálo, že předmětem poznání nebude věc nebo něco z věci, nýbrž něco věcí způsobeného. A pokud pokaždé něco jiného, máme, co tvrdím, neboť se tyto věci liší dříve, než byly pojaty.

Druhý důkaz mého tvrzení: zdá se, že každá odlišnost, která přirozeně předchází každému aktu rozumu, je odlišnost reálná. Předměty přirozeně předcházejí své akty, a rozlišenost (*distinctio*) předmětů rozlišenost aktů, tím spíše, že první působí druhou, jak zde tvrdíme. Intencionální distinkce, která je mezi pojmy, tudíž implikuje nějakou předchozí distinkci mezi předměty, a ta bude reálná.

[c] Pokus o obhajobu teorie intencionální distinkce]

Pokud bychom chtěli podržet intencionální distinkci, můžeme říci (jako v kvestii *O obecninách*), že věc je v rozumu objektivně [tj. jako jeho předmět], a to buď v prvním nebo ve druhém aktu. A jakákoliv distinkce, která věci náleží pouze pokud existuje jedním z těchto způsobů (a to ať už je toto bytí podmínkou distinkce, nebo ji nutně doprovází), je distinkcí pomyslnou (*differentia rationis*). Bereme tedy pomyslnou distinkci tak, že zahrnuje jak distinkci intencionální, tak distinkci pomyslnou ve vlastním slova smyslu. Ani jedna z nich se totiž nenalézá ve věci, nakolik je sama o sobě, bez předchozího nebo doprovodného aktu rozumu: a to zvažujícího trpného rozumu (jako když je věc v rozumu ve druhém aktu) nebo abstrahujícího činného rozumu (jako když je věc v rozumu v prvním bytí).

[.....]

Poté co jsme toto pochopili o intencionální distinkci obecně, je třeba dále vědět, že druhově jedna esence, ať je jakkoliv jednoduchá (např. bělost) je ze sebe schopna poskytnout více různých předmětů pro trpný rozum. Což, jak bylo řečeno v minulé kvestii, není ve skutečnosti nic jiného, než způsobit *reálně* více různých [reprezentací], skrze něž jsou [poznávané předměty] přítomny *objektivně*. Neboť v objektivním bytí (protože to nic [skutečného] není) dochází ke změně pouze skrze reálnou změnu v tom, skrze co jsou [poznávané předměty] přítomné objektivně.

Důvodem toho, proč je esence takto schopna způsobit více různých [reprezentací] není ani její dokonalost, protože pak by je působil i Bůh, což se popírá; ani nedokonalost, protože pak by je působila první látka; ani nějaká dřívější distinkce v povaze věci (*ex natura rei*) mimo rozum. Nýbrž podobně jako teplota, která je schopna ohřívat ne obecně kvůli své dokonalosti, ani kvůli své nedokonalosti, tak i je každá taková esence, právě protože je taková, schopná reálně způsobit v rozumu tyto dvě [reprezentace], a tudíž je schopna způsobit dva předměty v objektivním bytí. Kromě toho způsobí ještě jeden pojem adekvátní, ale nejprve snad jakožto konfúzní (nakolik je vnímán), a jiné pojmy, které jsou dřívější co do přirozenosti, avšak nevnímáné, tak, jak se to říká jinde o postupu našeho rozumu při pojímání.

[d] Pokus o odpovědi na námitky proti teorii intencionální distinkce]

Nyní k argumentům proti pozici hájící intencionální distinkci.

K prvnímu: rod a diference obsahují různé inteligibilní předměty, a přesto se oběma pojímá reálně totéž. Protože (jak víme z předchozí kvestie) podobně jako může tatáž věc mít bytí reálné i bytí v rozumu, tak může mít i jedno reálné bytí a dvojí bytí v rozumu; a v důsledku tohoto dvojího bytí být dvojitým předmětem, neboť jeden předmět má v jednom rozumu pouze jediné bytí.

Z toho je zřejmá odpověď na celou dedukci proti odpovědi; protože [jedna věc] je působí jak jeden adekvátní pojem, tak více neadekvátních, a to zároveň co do času, pokud jde o první bytí v rozumu; ač nikoliv pokud jde o bytí druhé, k němuž je nutné uvědomění. Ale to, co se říká v druhé odpovědi [na odpověď proti prvnímu důkazu], totiž že [jedna věc působí více inteligibilních předmětů] kvůli své dokonalosti, to se nedrží.

Ke znovu zformulovanému důvodu: připouštím, že vzato naprosto (*simpliciter*) jde o různé předměty, tak jako kdyby se jednalo o různé esence; jsou to však předměty lišící se bytím, které je doprovází v rozumu. Nakolik je však věc předmětem, natolik je jedna, a sice tak, že tatáž vnější věc, která je v rozumu doprovázena dvojitým bytím, má materiálně povahu jednoho předmětu, formálně dvou předmětů.

K druhému úvodnímu argumentu. Odpověď je zřejmá: distinkce, která co do přirozenosti předchází každý akt rozumu jak činného, tak trpného, je reálná – to ať se připustí. Minor je však nepravdivá.

[e] Kritika teorie intencionální distinkce]

Avšak nezdá se, že by něčím z toho, co bylo řečeno, byla vyřešena první obtíž, totiž jak jsou předměty formálně dva jakožto předměty, a přesto jedna esence, pokud se ona esence nějak poznává. Protože pokud je ona jedna esence dvěma předměty pouze díky dvojitému bytí v rozumu – a co do tohoto dvojího bytí se nepoznává, neboť je vůči předmětu akcidentální -, pak není jasné, jak bude dvojí jakožto předmět.

Také se nezdá, že by se pomocí nějakého z těchto aktů poznání něco poznávalo něco reálného. To se ukazuje takto: Po abstraktivním poznání může následovat poznání intuitivní téhož prvotního předmětu; a to právě tehdy, když je abstraktivní poznání nedokonalé, intuitivní dokonalé. Dvojí intuitivní poznání by se však nemohlo týkat rodu a diference, neboť intuitivní poznání se týká výlučně reálně existujícího přítomného prvotního předmětu. A z toho plyne, že Boží rozum by nepoznával jakožto různé takové předměty, mezi které se klade intencionální distinkce. A ani žádný jiný rozum, kromě rozumu chápajícího abstraktivně, a tudíž nedokonale.

[.....]

Kdo umí vyložit intencionální distinkci lépe, tak aby těmto obtížím unikl, nechť tak učiní.

[Část II: O formální distinkci]

Je jiné mínění, které z výše uvedených důvodů, tj. aby netvrdilo, že veskrze různé pojmy rodu a diference jsou fiktivní, nýbrž že každým z nich se pojímá něco skutečného (neboť oněm aktům odpovídají předměty, které jsou jakožto předměty tak formálně odlišné, jako by to byly naprosto různé věci), tvrdí, že takovým pojmem odpovídá něco ve skutečnosti reálně odlišného; „reálně“ v tom smyslu, že i když si odmyslíme jakoukoliv činnost činného či trpného rozumu a jakékoliv předpokládané či doprovázející bytí v rozumu, ve skutečnosti zde stále bude ona odlišnost.

Tvrdí se však, že reálná odlišnost má stupně: Největší je mezi přirozenostmi v různých suppositích; střední mezi přirozenostmi v jednom supposito; nejmenší mezi různými dokonalostmi či „dokonalostními charaktery“ unitivně obsažených v jedné přirozenosti.

Zdá se, že je nutné tuto distinkci klást i jinde: například mezi jsoucno a jeho nutné doprovodné vlastnosti, nebo mezi vztah a jeho základ v Bohu a stvoření.

Někdy se také zdá, že s takovou nutností, že by měla být kladena i v mnoha jiných případech, jako například u mohutností duše, u virtuality v jiných případech, podobně i u eminence, ať už jiného nebo téhož druhu.

V oněch dvou posledních případech ji lze však snadno popřít, neboť tatáž nerozlišená věc může působit mnohé i převyšovat mnohé. A virtuální a eminentní obsaženost se netýká reálných dokonalostí, neboť takové jsou obsaženy reálně a denominují formálně. To, co je obsažené virtuálně nebo eminentně, je obsaženo v jiném smyslu slova „obsahovat“, který neimplikuje „být v“, ale spíš „nebýt zde“ či „chybět“.

[.....]

Taková je nutně distinkce mezi dokonalostí, která ve věci odpovídá pojmu rodu, a dokonalostí, která ve věci odpovídá pojmu diference. [.....] Tyto dokonalosti pak tvoří navzájem odlišné pojmy, a navzájem odlišné jsou i předměty oněch pojmů, jako kdyby byly oddělené.

Takto se říká jinde, že cokoliv doprovází nějakou dokonalost na základě její vlastní povahy (jako například jí vlastní činnost apod.), to ji doprovází i když se nalézá ve stavu „unitivní obsaženosti“ spolu s jinými. Proto může specifická forma unitivně obsahující formy vyšších rodů být principem mnohých činností odpovídajících formám obsaženým, pokud těmto vyšším rodům náleží z jejich povahy činnost. [.....]

Přece však nestačí k povaze rodu a diference jakákoliv obsaženost dokonalostí, nýbrž je třeba, aby jedna byla ze své povahy potenciální ve vztahu k druhé; a sice tak potenciální, aby její povaze samé o sobě neodporovalo mít opačný akt: tak jako například dokonalost barevnosti nejen že je zdokonalitelná stupněm dokonalosti vlastním bělosti, nýbrž by jí také, pokud jde o její povahu barevnosti samou, neodporovalo být subjektem stupně vlastního černi.

První podmínka vylučuje, aby byl Bůh v nějakém rodu, i kdyby se v Něm předpokládala taková distinkce ať už mezi jeho atributy či jeho idejemi. Nic z toho totiž není zdokonalitelné ničím jiným. Speciálně pro atributy to platí proto, že každý z nich je nekonečný; a pro ideje proto, že vztahy k různým [termínům] se navzájem nezdokonalují.

Proto pokud je [v Bohu] taková distinkce, přesto v něm nebude složenost, protože není-li nic zdokonalitelného, není nic zdokonalujícího – i kdyby se předpokládalo nějaké jiné uspořádání co do předchůdnosti a následnosti; a z těchto dokonalostí nevznikne žádné jedno. Jsou však něčím v nejvyšším stupni jedním skrze identitu, ačkoliv co do svých vlastních charakterů se ani nespojují, ani neshlukují v jedno, neboť netvoří počet, a to je nutný předpoklad agregace.

Tato distinkce, a složenost která jí odpovídá, když jsou obsažené dokonalosti omezené, se nalézá obecně u všech stvořených věcí. A s její pomocí se snadno udrží teze, že každá stvořená věc se skládá z potence a aktu. Zde totiž nelze potenci chápat jako potenci k bytí, neboť ta ve stvořené věci nezůstává.

[.....]

Tento názor nepopírá intencionální distinkci, nýbrž tvrdí, že ji nutně musí doprovázet i nějaká distinkce ve věci samé. A tak předpokládá čtyři typy distinkce: dvojí distinkci reálnou, totiž mezi věcmi a mezi reálnými charaktery; a dvojí pomyslnou, a sice intencionální a pomyslnou ve striktním slova smyslu. A jestliže [někdo řekne, že] prý intencionální distinkce nevyžaduje aktuální distinkci mezi reálnými charaktery, a stačí, že ve věci je potenciálně, a aktuálně v rozumu v v prvním bytí, podle výše podaného výkladu – to ať pochopí, kdo to dokáže.